

Läraryrket - ett kall?

Författare:

Sofia Persson

Läraryrket är ett av de yrken, som tillsammans med exempelvis prästens, läkarens, sjuksköterskans och socialarbetarens, traditionellt har räknats som ett kallyrke. Läraryrket betecknas fortfarande ofta som "gränslöst" och många förutsätter ett särskilt engagemang som går utöver ett "åtta till fem" åtagande. Varifrån kommer de ibland mycket höga förväntningarna på lärares engagemang? Kan man kanske söka sig tillbaka i tiden för att, med Francine Muel-Dreyfus metafor, låta historien spela rollen av en slags psykoanalys som kan belysa förträngda aspekter hos fenomenet?

Att bli kallad till lärare

Lärarens uppgift - att fostra barn och ungdomar till kompetenta vuxna - kan betraktas som mycket ansvarsfull. Redan i mitten på 1800-talet formulerar seminarieföreståndare Dahm varför lärargärningen är så viktig:

Familjen anförtror honom sina små medlemmar, med den fordran, att han skall handleda dem så, att de allt mer och mer skola kunna bidra till dess sedliga utveckling, inre trefnad och yttre bestånd. *Samhället* anförtror honom sina små medborgare, med den fordran, att han skall handleda dem så, att de en gång med utbildade förmögenheter må kunna i sin mån bidra till dess borgerliga och moraliska fullkomning. *Kyrkan* anförtror honom sina små medlemmar, med den fordran, att han genom att lära och efterdöma skall handleda dem så, att de må kunna blifva medlemmar af den osynliga Guds kyrka här i tiden, och saliga i en kommande evighet. *We den lärare, som någonsin glömmet detta.* (Dahm 1996/1846, s. 7. SP:s kursiveringar).

Allvaret i läraruppdraget kan knytas till den kallelsetanke som följt läraryrket under historiens gång. Kall syftar på föreställningar om att verka i enlighet med en (ödes)bestämd uppgift, att ställa sig i exempelvis Guds eller något högre syftes tjänst. Kalltermen kan även användas i mer sekulariserad form, och syftar då på altruistiskt agerande. I folkskolestadgorna användes termen "kall" om lärarnas uppdrag ända fram till slutet av 1950-talet.

Eftersom läraruppdraget betraktats som ansvarfullt innebär det också att det inte har anförtratts åt vem som helst. Längre framhölls att det viktigaste var att läraren var känd för gudsfruktan, sedliga egenskaper och "hedrande vandel". I läraryrkets historia finns det också tydliga genusaspekter på vem som betraktas som lämplig som lärare, och huruvida läraryrket kunde betraktas som ett yrke för män eller kvinnor, eller med andra ord som ett "faderskall" eller "moderskall".

Folkundervisning - ett faderskall eller moderskall?

I dagens grundskola är drygt tre av fyra lärare kvinnor (Skolverket 2006, s. 97). Så har det inte alltid varit. Innan grundskolan etablerades bedrevs den grundläggande utbildningen för det stora flertalet i folkskolan, och folkskolläraryrket var länge ett yrke som främst utövades av män. Läraryrket har således i stora delar genomgått ett "könsbyte".

Folkskolereformen i mitten på 1800-talet syftade till att höja kvaliteten och statusen på folkundervisningen. Denna skulle få karaktären av en "nationalangelägenhet" och borde därför också vara ett "karla-arbete" (Dahm 1996/1846, s. 49). Reformen innebar att staten ålade socknar och församlingar att anställa examinerade lärare, till skillnad från de skolmostrar och läsmästare som tidigare arbetat som undervisare på landsbygden. De lärarseminarier som inrättades vände sig till män, och det var bara män som hade formell möjlighet att ta folkskolläraryrket. I och med folkskolereformen exkluderades således kvinnor formellt från fasta folkskollärartjänster.

Men många socknar/församlingarna var ovilligt inställda till folkskolereformen. Det var dyrt att bygga skolor och anställa utbildade lärare. Därtill rådde också brist på examinerade lärare. Därför behöll socknarna och församlingar ofta samma skolmostrar och läsmästare som före folkskolestadgan och kravet på examen. Folkskolereformen haltade.

Vid tiden skedde också en korsbefruktnings mellan den liberala personlighetstanken tillsammans med en historiekritisk omtolkning av Martin Luthers kallelsetanke. Luther, som framhåller att kvinnors kallelse är att vara mödrar, omtolkades till att kvinnor också kunde verka i det offentliga och utöva ett samhällsmoderligt kall (Hammar 2001). Acceptansen ökade för att kvinnor skulle kunna iscensätta sin moderskallelse genom att arbeta med sjuka, barn och gamla inom den expanderande sjukvårds- och utbildningssektorn. Detta kommer till uttryck i den liberala riksdagsmannen Lars Johan Hiertas motion år 1856 om att kvinnor skulle få möjlighet att verka som folkskollärare. Kvinnornas:

... skönaste bestämmelse vore att uppfostra släktet till redlighet och kärlek. Hennes mildare sinnelag och större tålmod i förening med större snabbhet i uppfattningen voro egenskaper, som syntes ägnade att bereda henne en framskjuten plats i undervisningsväsendet. Kvinnor med behöriga kunskaper vore därför lämpade som lärarinnor, speciellt vid folkskolorna. (Aquilonius 1942, s. 400)

Hierta hade de många ogifta, välutbildade medelklasskvinnorna i åtanke. Dessa behövde beredas möjlighet att försörja sig, och samtidigt kunde de avhjälpa bristen på behöriga lärare. Enligt Hierta var den låga lärarlönen, som knappt räckte till att försörja en ensam man och ännu mindre en hel familj, ändå ett "eftersträvat mål för mångt väl utbildat och uppfostrat fruntimmer" (Hierta citerad i Aquilonius 1942, s. 401). Det fanns således också ekonomiska incitament för att låta kvinnor bli lärare.

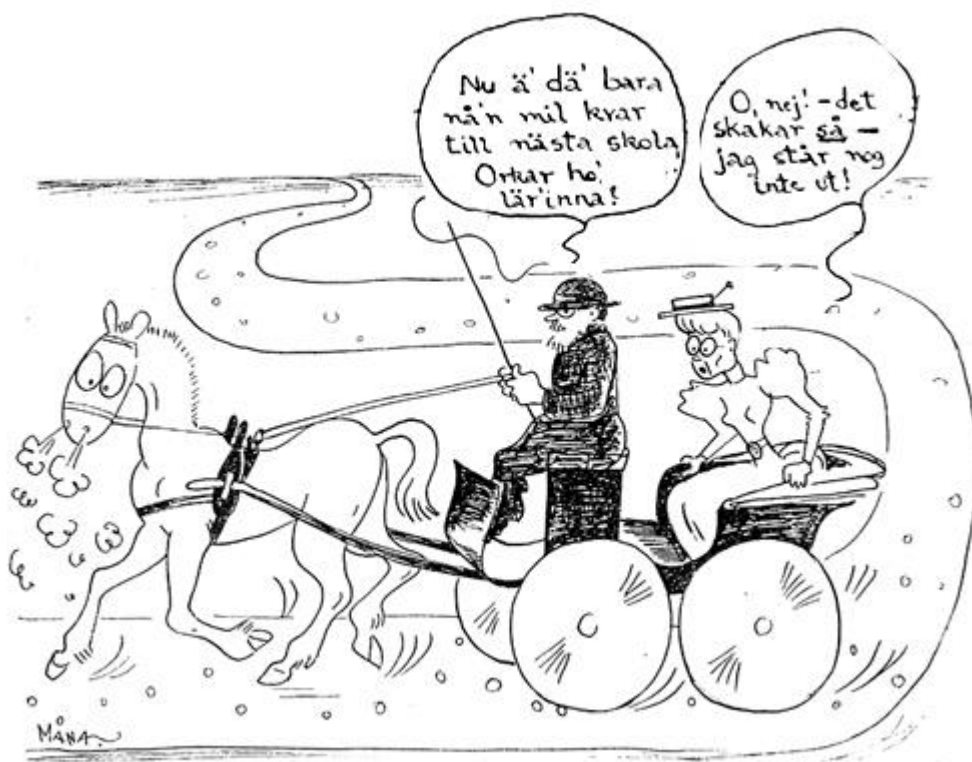
Från och med 1859 kunde kvinnor med examen från lärarseminarium söka tjänst vid folkskolorna. Folkskolläraryrket blev något så ovanligt som ett yrke för *både* kvinnor och män. Lärarinnorna betraktades som lämpade att arbeta med framför allt de yngre

eleverna och de äldre flickorna, även om de också kunde undervisa äldre elever och pojkklasser. (Florin 1987).

Att anpassa sig till respektive överskrida sitt kall

Folkskolläraryrket låg i linje med dominerande föreställningar om kvinnors särskilda bestämelse och förmåga till moderlighet. Men en del av folkskollärarinnorna var också aktiva feminister. De betonade likheten mellan kvinnor och män, samt kämpade för lika legala rättigheter och arbetsvillkor vilket kunde uppfattas som kontroversiellt och hotfullt i samtiden.

Som exempel på försök att överskrida gränsdragningar kring kvinnors "bestämelse" kan nämnas att folkskolläraryrket arbetade för att karriärtjänster, som posten som skolinspektör, även skulle öppnas för kvinnor. För detta mötte de motstånd från olika håll. Skolöverstyrelsen framhöll till exempel i ett yttrande år 1920 att inspektörer gjorde långa obekväma resor på landsbygden och att de behövde kunna analysera komplicerade skolhusritningar, något som innebar att positionen var mindre passade för kvinnor. (Se teckningar i *Läraryrkesförbundet* 1938, nr. 51-52, s. 6, 7).

Kvinnliga lärare har inte fysiska förutsättningar tillräckligt för att bli folkskolinspektörer - de orkar inte med några milslånga inspektionsresor med skjuts, förklarar skolöverstyrelsen i yttrande till K. M:t år 1920, men får svar på tal av "Läraryrkesförbundet", som säger: Vilka yrkesutövare har de längsta och besvärligaste resorna här i landet? Jo, barnmorskorna.

Läraryrket då och nu

När folkskolläraryrket etablerades fanns tydliga föreställningar om vad som utgjorde kvinnans respektive mannens kall, och argument kring kvinnors och mäns olika egenskaper har historiskt framförts för att motivera både lämplighet och olämplighet för vissa arbetsuppgifter. Kvinnor framhölls ha en fallenhet för omsorg, praktisk kunskap och moral vilket ansågs passa arbete med yngre barn. Männens styrka låg istället på det intellektuella och teoretiska planet, vilket gjorde dem lämpade för undervisning av äldre elever. Idag kanske få skulle uttrycka liknande föreställningar, men likväl förefaller de delvis leva kvar om man ser till hur fördelningen mellan kvinnor och män ser ut när det gäller arbetet med yngre respektive äldre elever (Tallberg Broman m.fl. 2002, s. 96).

Litteratur

Aquilonius, Klas (1942): *Svenska folkskolans historia: det svenska folkundervisningsväsendet 1809-1860*. Del II. Stockholm: Albert Bonnier.

Dahm, O. E. L. (1996/1846): *Skolmästarkonst: antydningar för lärare och skolinspektörer*. Årsböcker i svensk undervisningshistoria, vol. 181. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria.

Florin, Christina (1987): *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906*. Umeå: universitetet; Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Hammar, Inger (2001): "Kvinnokall och kvinnosak: några nedslag i 1800-talets debatt om

genus, medborgarskap och offentlighet", i Florin, Christina & Kvarnström, Lars (red.):

Kvinnor på gränsen till medborgarskap: genus, politik och offentlighet 1800-1950. Stockholm: Atlas akademi.

Lärarinneförbundet 1938, nr. 51-52.

Skolverket (2006): *Skolverkets lägesbedömning 2006: förskola, skola och vuxenutbildning*. Stockholm: Skolverket.

Tallberg-Broman, Ingegerd, Rubinstein Reich, Lena & Hägerström, Jeanette (2002): *Likvärdighet i en skola för alla: historisk bakgrund och kritisk granskning*. Stockholm: Statens skolverk: Fritzes.

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010. För källreferens ange: Författare, Artikelitel, www.lararnashistoria.se, 2010.